Оригинални научни рад
Original research article

https://doi.org/10.18485/folk.2025.10.2.3
392/398:[303.686(497.11 Kosuriće)"2024"

Сећање на живот на селу: Теренско казивање о одрастању надомак Новог Пазара

Ања Глишовић

У раду се анализирају записи са теренског истраживања које је обављено са саговорником Желимиром Глишовићем. У разговору је акценат стављен на његову причу о детињству у селу Косуриће, надомак Новог Пазара, одрастању на селу, младости, као и о људима који су обележили тај период. Корпус грађе за рад представљају транскрипти који говоре о одрастању и животу на селу; анегдотама и предањима о натприродним појавама; обичајима у селу. Они су део његовог животног пута и испричани су са његове тачке гледишта. Теренско истраживање спроведено је у мају 2024. године у Београду, у породичној кући Желимира Глишовића. Ово истраживање настоји да покаже традиционалне вредности и обичаје који су се практиковали седамдесетих година прошлог века кроз призму сећања.

Кључне речи: Нови Пазар, Косуриће, теренско истраживање, обичаји, село, одрастање, сећање.

Прича и причање одувек су били важни, исцрпни и исцељујући део живота. Човек кроз све фазе живота опстаје захваљујући причи, сећању, успоменама. Због појаве интернета и убрзаног развоја технологије, многе ствари су се мењале, те почеле да се губе и заборављају. Почетком овог миленијума етнолози, антрополози и филозофи почињу поново да се враћају сакупљању занимљиве грађе, чија се тема врло често мењала (животне приче, ратне приче, сећања из детињства итд.). Свака лична прича[1] представља траг у времену и остаје неисцрпни извор за даља истраживања (о томе су писале Маја Бошковић-Стули, Драгана Антонијевић, Јелена Марковић и други).

[1] У раду ће се користити појам животна прича, према Јелени Марковић (в. Marković 2010).

Према Драгани Антонијевић (2009), ове приче представљају легитимно поље истраживања фолклориста, антрополога, социолога и друштвених историчара. Од седамдесетих година 20. века спадају у један од најраширенијих жанрова усменог приповедања и фолклорне комуникације у малим групама, како у традиционалним, тако и у модерним развијеним друштвима. Личне приче углавном су испричане у првом лицу и њихов садржај је нетрадиционалан (уп. Антонијевић 2009: 13–15). „Pričanja o životu imaju različite funkcije u ljudskim zajednicama. Prepleću se funkcije estetske i zabavne s psihološkim i socijalnim, koji pridonose reguliranju međuljudskih odnosa" (Bošković-Stulli 1985: 147).

Иако је фокус рада на сећањима саговорника о детињству, животу на селу, младости, на примеру теренског материјала показаћемо да су обрађени наративи флуидни, да садрже различиту грађу у којој се саговорник креће између животне приче и фолклорних жанрова, као што су анегдоте, приче о натприродним појавама, шале о мештанима. У овом раду нећемо се бавити теоријским питањима жанра, већ ће нагласак бити на наративизацији сећања. У својој докторској дисертацији Ана Милинковић-Савић (2005: 3) пошла је од претпоставке да су жанровске категорије флексибилне, што се посебно наглашава кад се испитују дословни транскрипти савремене теренске грађе, и приступ тој грађи мора бити прилагођен њеном некохерентном и флуидном облику и могућности да један фолклорни текст има обележја два или више фолклорних жанрова.

Рад који је припремљен за ову прилику заснован је на теренском истраживању, односно на разговору о различитим темама. Предмет разматрања су сећања нашег саговорника о свом детињству, одрастању на селу, младости, људима који су обележили један период његовог живота. Дакле, у средишту рада је анализа једне животне приче у коју се укључују и други фолклорни жанрови, као што су анегдоте, приче о натприродним појавама.[2]

Наратолошки оквир казивања прати причу саговорника у првом лицу једнине. Битно је истаћи да је истраживач укључен у приповедни

[2] Постоје разне дефиниције које се користе у литератури како би одредили причање о животу, детињству, уопштено, о себи. Увидом у литературу која се бави животним причама уочили смо разноврсност термина и дефиниција. Тако, на пример, Јелена Марковић наводи најчешће термине „koji se koriste u literaturi na engleskom jeziku za pojedine oblike pričanja o životu – životna priča (life story), životna povijest (life history), osobna pripovijest (personal narrative), pripovijest o osobnom iskustvu (narrative of personal experience)" (Marković 2010: 52). Како даље наводи, животне приче имају документарну и фикционалну вредност и поједини аутори сврставали су их у жанр усмене прозе. Животне приче су специфичне јер представљају живи разговор. Оне изражавају наше опажање себе (в. Marković 2010: 59). Свакако да је у анализи животних прича битна речитост саговорника, као и његово сећање, као пресудних чинилаца за ваљану анализу.

ток, што је случај и у разговору на којем се заснива овај рад. Тако је током разговора повремено прекидано саговорниково излагање с намером да се прича врати на кључне детаље његовог сећања. Такође је разговор понекада усмераван постављањем одређених питања, све у жељи да саговорник јасније и детаљније објасни догађаје од важности за причу. Битно је нагласити да је саговорник испричао своју причу из данашње перспективе, што значи да се није уживео у нарацију *очима детета*, већ из угла одрасле особе, па је стога и видљива доза сете док је причао о свом животу.[3]

У контексту поменутог, у раду се анализирају сећања саговорника на догађаје који су се стварно догодили. Они су део његовог животног пута и испричани су с његове тачке гледишта, али у разговору је било речи и о причама које је чуо од других мештана. Фокус у раду ставља се на живот и одрастање на селу, на миграције, на разне анегдоте и предања о натприродним појавама, затим на неке од обичаја који су се некада практиковали у селу, онако како их је саговорник запамтио.[4]

* * *

Детињство представља животно доба у којем човек тек разазнаје свет око себе, спознаје нове ствари, учи, расте и сазрева. Детињство траје од рођења па све до периода адолесценције. Наратив о детињству и те како је специфичан, јер укључује и сплет емоција које настају у говору. Причање о почетку детињства није само почетак сећања, него и знања о својој прошлости коју обликујемо у причу о себи и својим коренима (в. Marković 2010: 69).

Током разговора саговорник се са сетом сећао одрастања у селу у којем је рођен и у коме већ дуго не живи. Приповедање започиње

[3] Држали смо се претходно договорених тема и начињеног плана разговора. У појединим сегментима, међутим, по природи ствари, срећу се одређене референце које указују да је истраживач упућен у личну историју саговорника.

[4] Теренско истраживање спроведено је у мају 2024. године у Београду, у породичној кући Желимира Глишовића (у даљем тексту: Ж. Г.). Одређена питања бирали смо на основу *Упутства за интервју о животној причи* Пола Томпсона, док смо поједина питања осмислили на основу разговора са проф. др Соњом Петровић (нпр. о имену села, о тренутку кад је Тито умро, животу у војсци итд.), јер смо сматрали да ће бити интересантна и да ће употпунити грађу. Треба напоменути да смо се договорили са саговорником да нагласак у интервјуу буде на одређеним темама, како би се у раду стекао целовит увид о његовој животној причи. Он је захтевао да му се напишу питања на папир како би могао да размисли о одговорима. Како је текао разговор, био је све сетнији сећајући се времена у ком је одрастао, људи са којима је живео и дружио се. Разговор је трајао око педесет минута и изабрани су сегменти који описују одрастање на селу и сећања која су везана за одређене људе и ситуације које су им се догодиле.

генеалогијом своје породице. Стабло породице Глишовић почело је од чувеног Глише који је дошао из Пиве. О томе подробно говори:

> Наши преци воде порекло из Пиве у Црној Гори. Није јасан разлог њихове миграције, али комплетна породица је значи дошла значи овај из Пиве у околину Краљева, одатле се значи после извесног времена значи два брата са породицама су се преселила, један за Ивањицу, један за Нови Пазар, а део породице је остао у Краљеву. Овај наш прадед који је дошао у Новом Пазару, он се оженио у нашем селу и ту је остао. Звао се Глишо и по њему смо ми Глишовићи, а изворно презиме наше је Неранџић.

Према некој старој породичној причи, која је позната и истраживачу, верује се да су Глишовићи у Нови Пазар дошли и због крвне освете, односно да су побегли из Пиве због тога, али саговорник то није желео да исприча. Користећи синтагму *наши преци*, саговорник непосредно и нас присваја у тај корпус приче, што указује на близак однос саговорника и истраживача, а што је причу учинило приснијом и топлијом. Овај наратив указује да је саговорник поносан на своју породичну историју и да, помињући истраживача, члана породице, исказује, у извесној мери, и идентитетски став, те да можда жели да ове приче сачува и пренесе на млађе чланове породице (а то показује и тиме што је изабрао да ово исприча).

Село Косуриће налази се на падини планине Голије и удаљено је шест километара од Новог Пазара. О називу свог села саговорник је рекао:

> Село се зове Косуриће. Нисам сигуран да се због тога зове, али има неколико теорија, између осталог, овај од једног археолога из тог краја. Значи, његова теорија да се у немањићко и преднемањићко време, значи, у селу је постојала развијена мануфактура изградње оружја, коса, косира и по томе се то село зове Косуриће. И заиста, у једном месту које се зове Разбојиште и сад се могу наћи ливени и одливци од разних метала где се вероватно вршила прерада материјала за израду пољопривредних алатки коса косира.

Наведени одломци приказују занимљива размишљања саговорника. Тиме што је изабрао да издвоји ово предање које Косуриће везује за Немањиће и средњовековну историју, саговорник показује свој идентитетски став и значај континуитета у завичају. Одређена

индивидуална епизодна сећања у крајњем случају су специфична и непреносива (Cvijović Javorina 2012: 442). Сећања обрађена у овом раду дају спектар различитих емоција. Сећање на бабу и деду је симболично, пошто је саговорник био веома мали када су они преминули (види слику 1):

Слика 1. Баба Д. и деда Д.; архива саговорниковог стрица М. Г.

> Деде се сећам овај врло кратко, као кроз сан. Значи висок човек два метра, значи сећам се да га чекам кад долази из града и да ми донесе бомбоне. А тад су бомбоне биле неке које су се куповале код бомбонџије, значи не знам да ли сада има таквих. Значи дугачке, црвене и беле. Значи изузетно слатке. Знам да сам га чекао и да ми је дао те бомбоне. Други пут како је било, имам слику. Знам да се негде орало у некој њиви која се зове Лас и овај памтим га за за овај рало. И више се деде не сећам. Значи не постоје више слике. Бабе се сећам, она је умрла одмах након годину дана након деде, значи због жалости, углавном је тих годину дана била у кревету и ње се сећам док је лежала у кревету. Али ликова се сећам и бабе и деде, као да их гледам сада.

Време у којем је саговорник одрастао доста је специфично и огледа се у разним обавезама и задужењима која су деца морала да ураде без икаквог поговора (чување стоке, пољопривредни послови итд.) (види слику 2).

> Специфично је било то, овај, да смо као деца имали сви своја задужења, имали смо значи своје обавезе. Значи, сама школа није била главна, за покојног оца је било врло важно и битно да му неко води волове у њиви и кад оре да овај има неку корист овај од нас који смо били у породици. А школа се подразумевала, тако да значи комплетне припреме за школу и учење морале су да се обаве заједно уз рад. А то је било и заиста срећно и весело време. То је било време кад је село било значи пуно омладине, пуно људи, другачије је некакав однос био, а нормално са ове дистанце кад се човек сећа, то је време одрастања, једно лепо време и заиста буди сећања лепа из тог времена. (подвукла А. Г.)

Слика 2. Саговорник Ж. Г. са сестром Биљаном 1971; архива саговорника Ж. Г.

У овом наративу истиче се носталгија за некадашњим *срећним и веселим* временом какво сада више не постоји, јер село више није као некада, сада је пусто. Под носталгијом се подразумева емоционални позитивни однос према неком временском периоду, људима, околностима или месту, које је повезано са осећајем пролазности, нестајања и губитка. Истичу се два типа носталгије који одређују наш однос према прошлости – реконструктивна и рефлексивна носталгија. За наше истраживање важнија је рефлексивна носталгија која представља жаљење због неумитног процеса пролазности и заборављања (Илић 2010: 66). Ж. Г. је рекао да су у време његовог одрастања у кући живели стриц М. и две тетке (види слику 3).

> Па у време откад се овај ја сећам, сећам се деде и бабе врло кратко. А након тога с нама у кући су, поред оца и мајке, значи живеле су две тетке Љ. и Ј. и живео је мој стриц М. Значи он је ’59. годиште и значи имао је само седам година кад су умрли отац и мајка, односно моји баба и деда. Тетке су се након тога удале, тако да смо значи моја породица, отац, мајка, ја, брат и сестра и стриц М. углавном значи у том мом одрастању живели у тој кући.

Једна од карактеристика живота у селу јесте да су сви чланови породице имали своја задужења која су морали често без поговора да поштују. У прикупљању теренске грађе најзначајнији део је када се сачувају успомене на поједина дешавања у селу која више нису део традиције, као што је случај са *мешајом* и *планинком*. Мешаја је углавном била млађа снаха која је имала задужења да спрема храну и меси хлеб

Слика 3. Надомак куће у селу Косуриће (око 1966) – слева надесно: саговорников стриц М., тетка М., баба Д., тетка Љ. и саговорник Ж. Г.; архива саговорниковог стрица М. Г.

за укућане, док је планинка у односу на мешају била у бољем положају – имала је своју колибу и бринула се о млеку, правила је кајмак и сир. Улогу планинке имала је старија снаха у кући, али, без обзира на то, ипак је свекрва одлучивала која снаха ће бити мешаја, а која планинка.

> Па углавном кување, чишћење, прање, све је то било предодређено овај за мајку и она је то радила. Отац се бавио овај свим другим сеоским пословима у то време. Али исто тако и мајка, кад год је завршила те неке активности, значи помагала је оцу у разним активностима, на њиви, ливади и тако даље. Што се тиче нас деце, ми смо били углавном овај задужени за чување стоке, значи у разним периодима и за испомоћ кад се косило, пластило, купило сено и тако даље. Нисмо имали конкретна задужења, али рецимо код породица где је било неколико генерација, овај, ево моја тетка која је исто била удата у селу. Она је имала поделу да, они су живели у овај заједничком домаћинству, значи свекар и свекрва и два сина са снајама и њиховим породицама, њих око десет – Тиосављевићи. Моја тетка је била млађа снајка и она је била мешаја, то значи да је она била задужена да спрема храну и она је била задужена да меси хлеб, пече хлеб једном недељно у пекару, и то се сећам и код нас кад је мајка пекла. Хлеб се по неком правилу значи овај пекао у пекари сваког четвртка. Не знам зашто, али то је тако било. Значи свакога четвртка. Е сад та моја тетка је била у улози мешаје, а њена старија овај, односно њена јетрва која је била старија од ње и прва дошла овај у ту кућу, она је била планинка. То значи да је имала своју колибу. [Шта је то?] Планинка, тако се звала. То значи да је имала своју колибу, млекар, у коме се значи бринула о млеку, било је .... млеко у чанацима где су били чаброви, где је она одвајала кајмак, сир и била задужена за то. И кад се пореди значи дужности мешаје и планинке, планинка је већи сталеж у односу на мешају. Хехехе (смех). Али то је овај свекрва одређивала па кад је нека снајка изнервира, она пребаци ону једну која је била планинка за мешају и обрнуто. То је била велика увреда за ову која је била планинка. (подвукла А. Г.)

Саговорник се кроз смех сећа и борбе за положај планинке. Сећање чине виђења оних прошлих збивања која су значајна за појединца (Kuljić 2006: 8). Некада су породице биле многобројне, више од шест-седам чланова, и сви су живели у једној кући, чак и у једној соби (види слику 4):

Слика 4. Стара породична кућа породице Глишовић; архива саговорниковог стрица М. Г.

> Наша кућа је имала три собе. Значи у ствари имала је ходник, једну малу собу у којој смо седели, то је била кухиња, тако су звали. Ту смо проводили, дневни боравак нам је ту био. Онда је била једна велика славска соба. Значи у којој се славило, у којој су биле свадбе кад се женио стриц, млађи стриц ишао у војску и тако даље. И била је једна мања соба значи у којој смо овај ја и стриц спавали у тој соби. Такође, била је једна соба где је било огњиште. То је на средини, у крају куће је било огњиште и ту су била и друга врата за улаз у кућу. И одмах иза тих врата је била пекара. Такође се то излазило на та врата и у врт, ту нам је одмах био врт са те стране.

Као што смо напоменули на почетку, саговорник се сећа ствари и догађаја који су га као дете занимали, али је своју причу испричао из данашње перспективе. То је видљиво у наративу где описује како је некада изгледала унутрашњост куће у којој су живели.

Саговорниково одрастање седамдесетих и осамдесетих година 20. века, у сеоској заједници, било је занимљиво, посебно посматрано из данашње перспективе, када су неке ствари незамисливе, као што је то, на пример, *купање на пртини*. Он детаљно објашњава како су се некада купали и шта је то пртина:

> Купали смо се на пртину. Хаха (смех). [Шта је то?] Значи зими кад напада снег, мајка загреје овај воду на шпорету. Значи ми изађемо на снег, значи она нас окупа и онда што пре уђеш унутра. Тако је то изгледало. А у летњим периодима значи је то било, зими се исто било је једно дрвено раније па онда лимено корито, касније је то дошло, значи лимено корито па овај тамо

у том делу куће где је било огњиште и вериге и бакрач, значи ту се стави то корито и ту се овај ту се окупамо, након тога се та вода из корита баци. То је било хуманије него на снегу.

Слика 5. Ж. Г. и комшија Тико чувају говеда 1971. године; архива саговорника Ж. Г.

Саговорник се трудио да што боље пренесе сећања на дешавања из детињства и младости. Слободно време за децу која су живела у селу подразумевало је чување стоке, што је дуго времена било њихово најважније задужење у породици (види слику 5):

У слободно време кад сам био дечак имали смо овај таку ситуацију да стоку за коју смо били задужени, значи обично значи изјутра рано око пола пет мајка нас пробуди, значи на брзину иде парче хлеба, то обично значи парче хлеба са кајмаком или колач са кајмаком. И онда изводиш док је овај још време, док нису почели ободови и јако сунце да овај стока пасе. Кад негде око десет, пола једанаест овај сунце јаче угрије и кад ободови почну да нервирају стоку. Онда их отерамо у ту шуму, прво их напојимо тамо у једно место које се звало Лисадерица и онда их пустимо у шуму. Они оду тамо где је најгушћа шума, звао се Миков гај, значи где је велики храстови, велики хлад и тамо има мање ободова и ту тако се преко дана зове пландују. Значи ту буде сва стока од тих наших неколико кућа где смо у ту будили шуму, значи ту буде док сунце не зађе мало тамо иза неких врхова и док не подлади, негде око пола четири оне излазе из тог хлада и полако почну да иду кроз другу шуму и долазе овај тамо на место како се ноћ приближава, значи на место где их ми чекамо, значи обично дођу ту. И онда још мало пасу ту око оних плотова, око овај тог места где их ми чекамо, а док их чекамо, играмо фудбал и разне неке игре и тако даље. Након тога их поново водимо да се напоје на ту Лиседерицу и враћамо их кући. Е сада невоља је била што овај мој отац у једном временском тренутку закључио да су му говеда мршава и није нам дао да их терамо у шуму него да их чувамо у нашим ливадама. Значи овај чувамо их преподне у нашим ливадама па их онда у шталу завежемо па их послеподне опет чувамо и то је нама било врло тешко, и мени и стрицу, јер сва деца су

> тамо на пољани, а само нас двојица овамо, а једини начин да се играмо, да се дружимо је да будемо тамо, то нисмо волели уопште. Али то је била одлука и морала се поштовати.

У овом наративу занимљиво је осврнути се на сегмент који говори о томе да саговорник није могао да се дружи са осталом децом из села због очеве одлуке. Значај поштовања очевог ауторитета за саговорника и његовог брата очигледно је био неупитан. У опису радне свакодневице укључује се заметак анегдоте, где се наглашава саговорников лични доживљај. Очева одлука није захтевала инат и прекршај наређења, већ послушност. И управо то одустајање од дружења са вршњацима и од фудбала чини причу реалистичном. С друге стране, та неупитност очевог ауторитета довела је до развоја саговорникове личности.

У време саговорникове младости били су популарни сабори и вашари, а сабори се у новопазарском крају и данас одржавају. Православци одлазе на саборе када се празнују одређени свеци (Свети Ђорђе, Свети Врачи), а муслимани су познати по чувеним саборима на Пештеру и у Тутину почетком маја. Сабори су представљали одраз традиције и културе и били су важни због очувања културног идентитета:

> У мом селу није било вашара, најближи неки већи вашар се одигравао овај у Рашци једном годишње у октобру месецу. Ту сам једном ишао као дете, само се сећам значи изложених бачви и овај слатког грожђа које смо тад пробали. Наравно, значи циркуских елемената вожње мотора у каци и тако тога се сећам. Не могу да се сетим ни ко ме је тачно одвео на тај вашар. Овај, верујем да сам био са оцем. А што се тиче сабора, били су чести за верске празнике. Четрнаестог на Свете Врачи је био сабор у Сопоћанима, овај, врло посећен сабор. Шестог маја је био код нас на Ђурђевим ступовима исто велики сабор. [Шта се ту радило?] Ту се преподне ишло у цркву, значи народ је долазио у цркву, скупе се са свих страна. Главно је било значи овај да се народ овај окупи, да се види, играло се коло овај ту су се момци и девојке виђали. Ту су се породице виђале, рецимо на овом сабору код Ђурђевих ступова за шести мај обавезно су наше мајке припремале храну, кући се припрема храна па се та храна значи обично биле пите, печено месо, печење, печене кокошке. И то се све изнесе на ливаду испод Ступова, свак је имао отприлике своје место где је са родбином и са пријатељима био. Ту се руча и након тога се иде на само сабориште које је на једној висоравни испред манастира. Ту се играло значи коло, ту је било значи доста народа и тако. Исто

је отприлике било и у Сопоћанима. Касније, како су године пролазиле, почело је да се појављују шатре, разни киосци за продају разне овај ствари, разних пића, сладоледа и тако даље. Е али ових првих година тога није било.

Оно што је спајало све мештане, и за чиме су након тешких пољопривредних радова тежили, јесте дружење. То је имало својих чари. Поред сабора и вашара, специфична врста дружења су и међусобне испомоћи – мобе. То је врста добровољног рада, односно помоћи рођаку, комшији, познанику. Мобе су организоване за кошење ливада, за жетву житарица, при изградњи објеката различите намене, за шумске радове и сличне теже послове (види слику 6). Оне се такође могу довести, у извесном смислу, у везу са носталгијом, јер су карактеристичне у традиционалној народној култури:

Слика 6. Моба у селу 1975. године; једини који стоји је саговорник Ж. Г.; архива саговорниковог стрица М. Г.

> Биле су тада мобе, али углавном су ишли отац и мајка и тако даље. Ми смо били деца тако да тек касније сам ишао на мобу и то.

Дух некадашњег времена и живота у селу осликавају и дечје игре које су поменуте током разговора, а које је саговорник играо са својим друговима у младости и као дете. Игре су биле важан сегмент одрастања и социјализације деце у сеоским заједницама и за њих су обично везана различита сећања.

> Разне игре, сећам се грошања, сећам се клиса. [Шта је грошање?] То су одређени каменчићи значи овај који се бацају и онда се чекају са овом руком, не сећам се сада правила, не могу да се сетим. Али то је била врло, врло заступљена игра. Затим игра клиса. Знаш шта је игра клиса? [Не.] То је имаш једну дрвену тољагу која се зове машка и један мали клис који је једно дрво, али овакве величине као овај педаљ (показује) и онда се пободе један прут и онда се баца тај клис којим се удара и где падне тамо тај клис, онај други значи баца да би погодио баку. Бака је била тај прут. Е а ти са оном тољагом чекаш,

разумеш? Е сад ако ти налети добро, ти му то отераш тамо и тако цео дан. Занимљива игра. Касније је дошао фудбал. И неке друге разне игре, било Немаца, партизана, каубоја, Индијанаца. [Како Немаца?] Па неки су били Немци, неки партизани и онда смо се тако играли. [Онда сте се гађали?] Да.

С обзиром на то да је саговорник одрастао у време социјализма, једна од тема током разговора била је да ли су мештани села ишли у цркву и какав су однос имали према религији.

Као дете да би отишао у цркву – па ја то у то време нисам разумео шта је то све било. Али сам разумео да ако хоћу да идем у цркву, онда недељу дана пред овај пред Васкрс значи морам да постим. [Постили сте само пред Васкрс?] Да. Пред Васкрс, тад се причешћивало. Значи недељу дана пред Васкрс обавезно се значи морало постити јер је то био једини начин да видим град. [А ишао си на Ђурђеве ступове или доле?] Не, не, Ђурђеви ступови су тада били порушени и нису уопште вршили службу, није било монаха, биле су само рушевине. То је било много ружно видети, то није као сада. Значи ту није било службе. А једина служба где се причешћивало – црква Светог Николе доле у Новом Пазару и то је за мене била идеална прилика да видим град. Значи тако да сам постио без проблема, ја и остала деца. (подвукла А. Г.)

Као што видимо, помало и духовито, за децу је одлазак у цркву била једина прилика да виде град. Нису разумели шта значи одлазак у цркву, већ су на то гледали кроз призму дечачке жеље да оду из села и виде град. Најупечатљивији део овог сегмента јесте сећање на порушене Ђурђеве ступове, које указује на другачију тачку гледишта. Из садашње перспективе слика порушеног манастира оставља горко сећање, односно ружан призор. А из дечје перспективе одлазак у цркву представљао је могућност да се види град.

Одрастање, па и сама младост на селу, били су тешки због напорног рада и честе оскудице, међутим, саговорник ипак то памти као лепо искуство, иако нису имали много новца, и наглашава да се боље живело него сада када има свега.

У селу је тада било тешко живети. Имали смо свега, изузев новца, тога овај уопште није било пуно, али није нам тол'ко ни требало. За неке прилике кад је требао новац онда је отац секао дрва у шуми и иста продавао значи у граду. И то је њему било довољно за одређено време, значи овај да купи

> намирнице или ако је имао овај славу или неки други празник, овај, да има новац за те потрепштине. Друго значи, продавали су те пољопривредне производе и продавали су овај крупну стоку, значи јагњад, телад и остало, овај, у моментима кад су то имали. Новац толико није заиста био овај битан, није требао као данас кад имамо велике тржне центре и кад имамо овај велике прохтеве. Тада прохтева није било, били смо научили са мало и мало нам је и требало, за разлику од данас. Само одрастање се сводило на обавезе код пољопривредних радова и чувања стоке, обавеза према школи и кроз дружење са омладином у селу. Памтим га у лепом сећању, то је један леп период мог живота. (подвукла А. Г.)

Реченицом *Били смо научили са мало и мало нам је и требало* можемо и сумирати саговорникову причу о одрастању и животу на селу. Она говори о скромности и осећају припадности породици упркос оскудици у којој су живели, без обзира на то што је све то подразумевало и тежак рад. У том осећају припадности утемељене су и вредности васпитања попут скромности, вредноће и поштења, уз неминовни носталгични однос према детињству и младости.

У разговору смо се дотакли и теме домаћих животиња. Углавном су имали краве, волове, кокошке, све што је било довољно да се прехране.

> Домаће животиње углавном су биле овај краве, волови, волови су били обавезни. У то време није било трактора, можда је био један-два уопште у ширем окружењу. Краве и волови, имали смо овце, наравно, живину свих врста. Краве тада и волови нису били неког квалитета, били су оне буше, буше. То се звало буше, то су ситна говечад, значи физичким растом мали, али веома издржљива, значи могу дугачко без воде, значи није им потребно пуно хране и обично смо их чували у шуми. Они су се сами сналазили тамо по питању хране.

Фокус на проучавање прошлости и прошлих искустава људских живота може се сагледати из двоструког угла – антиципације будућности, као и из угла сагледавања и интерпретирања искустава из прошлости (Bala 2017: 41). На тај начин све битне успомене биће сачуване. Занимало нас је шта су у то време одевали на селу и од чега су производили одећу. На фотографијама смо могли да видимо да су деца носила хулахопке, па преко њих шортсеве или сукње (и дечаци и девојчице). Годинама је Ж. Г. причао да га је било срамота што су га тако облачили и да су му се остала деца, као и старији, увек смејали због хулахопки. Сматрао је да то треба да носе само девојчице.

У овом наративу саговорник наглашава амбијент у којем је живео, који је подразумевао ослањање на сопствени рад, превасходно на занатске вештине. Та својеврсна анализа проткана је и његовом потребом да детаљно опише процес прераде конопље, затим рада на разбоју и плетења џемпера. Кроз ту субјективну раван добија се шира слика о животу и раду на селу у овом времену. Наратив је занимљив и са наратолошке стране, јер се саговорник труди да опише процес и обухвата приче које је чуо од других.

> Ја се сећам кад се прерађивала конопља. Сећам се и свих оних елемената овај који су били у тој, како се то зове, који су везани за конопљу. Оних чешљева сећам се и оних трлица сећам се и још неких других ствари. И као да гледам кад су они то радили. Али овај, шта се после дешавало с тим сукном и ко је то правио, заиста не знам. Чуо сам овај да су то радиле абаџије. У моје време то стварно није било. Знам да су биле и неке ланене трубе од којих су се шиле оне ланене кошуље, али нисам то видео и немам искуства око тога. Сећам се овај и једног деде Ј., Југо су га звали, Б. Ј. Он је скупљао козју длаку од које је касније правио вреће од козје длаке. Знам како изгледају те вреће, али нисам видео процес како се то прави заиста. А сећам се разбоја. Значи кад је мајка ткала черге, врло добро се сећам кудеље, преслице, мотавила и свих оних овај алатки и начина на како се то радило. [Како се радило?] Шта? [Разбој?] Не знам да л' ћу моћи речима да опишем. Значи пре тога кад се ошиша вуна, вуна се носи у град да се разбија, како се то разбија, е не знам, нисам гледʼо, да постане мекша, суптилнија и тако даље. Па се онда та вуна донесе кући и онда овај мајка узме кудељу. Је л' знаш шта је кудеља? [Не.] Кудеља, па један део вуне, повесмо се звало, се стави на кудељу и она од тога прави конац. И кад се направи тај конац, он се обмотава око вретена, значи овај то је њима после служило. Мајка ми је рецимо плела, не само мени него свима нама џемпере, друго шта је требало, то је било све од вуне. Е, а разбој овај је била једна велика справа за којим је домаћица седела, то је овај неколико оних основних конаца, лепо овај тамо уведено у ту справу и онда се кроз сваки тај конац провлачи се с једне и с друге стране значи овај конац обојен или замишљене фигуре како ћеш да имаш и онда се то са једним равњачем доле спушта и добије се значи као тепих тканина, не могу речима то лепо да објасним, али слика ми је пред очима.

Иако саговорник није успео да се сети многих ствари, што је утицало на хронологију приповедања, његово казивање, укупно

узевши, доживљава се као довршена целина. Трудили смо се да питањима обухватимо све сегменте одрастања и саговорников поглед на проживљена збивања. Пратећи Томпсонова упутства, питали смо га и о суседству у селу – ко су им биле комшије, како су се слагали итд.:

> Наша кућа је негде била на крају братства Глишовића, значи било је пет кућа, и сад је. Значи пет кућа Глишовића. Поред нас су са друге стране, значи иза нашег гувна била породица Нешовића, две куће, а након тога почиње племе Тиосављевића, њих има овај неких петнаестак кућа у целом низу, значи до краја села. Сећам се добро свих њих и свих тих кућа.

Кључна сентенца која симболично затвара ово поглавље јесте саговорникова оцена начина на који су га родитељи одгајали и васпитали:

> Па да, одгајали су ме значи баш на тај начин, значи усадили су у нама да овај само рад побеђује и да само онај ко ради нешто може имати. Мислим да је то највећа вредност коју смо од њих добили. Значи и касније кроз живот некако сам постао радохолик баш због тога, због тих њихових закона, захтева да им имање буде значи уредно, да све буде како треба, да човек мора да ради, да од излежавања нема ништа, и то је нешто највредније што смо од њих добили. И, наравно, само поштено и честито.

Обавезе деце, као што смо могли да закључимо на основу казивања нашег саговорника, биле су чување стоке, помагање у радовима на њиви и другим пословима у кући и око ње. А у слободно време могли су да се друже на ливади и играју разне игре. Причања о детињству означавају сложену мрежу свакодневних појава и облика трансмисије причања о посредованим и непосредованим искуствима детињства, те сећања на детињство као животно раздобље, односно приповести које су деривиране из аутобиографских сећања и аутобиографских знања (в. Marković 2010: 70). На основу казивања о детињству, одрастању на селу и о младости, увиђамо један сасвим другачији свет који није толико близак данашњем. Саговорник из своје перспективе описује властито искуство доживљеног, затим и приче које је чуо од других.

> Koliko god folkloristika bila cijepljena od starih paradigmi, čak i kada se zanima za osobne pripovijesti, ona se zanima za ono

> što nije osobno u njima i za ono što je u njima ponovljivo, trajno i stabilno, što se prenosi kao folklorni sadržaj, a uopće se ne pita zašto nešto pričamo jednom i nikad više, zašto autobiografsko pamćenje vrlo raznoliko traje i zašto sjećanje nije homogen entitet već je sjećanje ono što iz svog ograničenog kuta doživimo i zapamtimo, pri čemu je svako sjećanje dijelom točno, podudarno sa 'zbiljom', a u cjelini nikad (Marković 2010: 70).

Свако сећање је драгоцено јер доноси сасвим нови увид у ситуације, догађаје и људе који су обележили одређени период.

* * *

У казивању саговорник се дотакао и анегдота које су обележиле његово детињство и којих се данас радо сећа. Износећи, поред осталог, сећања на конкретне догађаје, личности и њихове међусобне односе, анегдота постаје део колективног наслеђа, сведочанство о животу читаве заједнице, менталитету и времену, па управо „блискост меморату и сфери свакодневног искуства сврстава анегдоту у изворе посебно погодне за реконструкцију слике свакодневице" (Савић 2017: 102).

Даље, анегдота[5] може приказати и одређену епизоду, сликовиту карактеристику једног времена (в. Pešić, Milošević-Đorđević 1984: 15). У једној таквој епизоди огледа се међусобни однос који су мештани неговали и начин на који су се поштовали, као и њихов начин живота на селу, где су се сви радовали *зареду*, односно окупљању и помагању другима у пољопривредним пословима. Такође, на шаљив начин описана је немоћ мештанке Ј. да сачува своју живину. Досетила се да пилиће веже за квочку, како не би побегли, али испоставило се да је то само помогло копцу да их све скупа ухвати и однесе на друго место:

> А тај њихов живот је био чудан. Они су, ја сада кад погледам моје родитеље, њихове комшије и рођаке, значи ја мислим да су они живели за те заједничке активности које су имали, а звали су се <u>заред</u>. А то је обично пољопривредни радови кад се копа кукуруз и да не би из те куће једно или двоје копали по цео дан десет дана, они се удруже и копају код једнога из сваке куће по муж и жена и то буде њихов заред до 14–15–20, зависно од домаћинства. Е, у тим заредима они су волели да се друже, овај да иду да копају, огрћу кукуруз, касније

[5] Анегдота представља кратку и духовиту причу о неком занимљивом или мало познатом догађају. Разноврсне је садржине и одражава стварност са најразличитијих становишта. Има функције које се крећу од забавне до поучне. Анегдота може бити сопствено сећање (в. Pešić, Milošević-Đorđević 1984: 15), што у овом случају и јесте.

> да жњу и неке друге активности. Овај, чини ми се да су живели за те дане јер ту је доста смеха, значи доста овај њиховог разговора, дружења и тако даље. Е, у једном таквом зареду од стрица В. значи мајка, бака Ј., имала је проблем, код куће је имала квочку са 12 пилића. Јесам причао ја то теби? Јесам. Је л' то фора да испричам? [Аха.] И она јадна је морала да иде у заред да неком врати тамо овај ко је код ње коп'о и тако даље. Али није јој се остављала квочка која је водила пилиће који су били можда месец – месец и по дана мало отфркли, мало већи и овај она се досетила како да их сачува па их је, како они кажу, спутила, односно завезала за квочку једно по једно пиле. Међутим, није рачунала да ће овај орао да нападне квочку, што се и десило. И они кад су копали тамо у зареду, значи њива у близини, одједном су видели су кад се овај орао залетео и чули су грају осталих кокошака и они из њиве гледају значи како он граби квочку и овај кад је понео горе значи они сви гледају оно све пилићи висе где они гледају и свима непријатно. А она јадна пошто је имала неко петличе, петао један на крају је био, на крају га свезала, ког је звала Бели. Она из очаја овај каже: „Омани, Бели, омани!" Да омане крилима да их нагна доле да их кобац не поједе. Међутим, није се то десило. Кобац их је однео тамо негде на Слани крш, тако се зове то место, и овај тако се завршило. Али је то остало да се прича и годинама се препричавало. Сећам се те анегдоте. (подвукла А. Г.)

У овој анегдоти приказује се искључиво оно што саговорник перципира (Bal 2000: 118), оно што је чуо на основу туђих прича. Перцепција зависи од много фактора, а однос између презентованих елемената и визије кроз коју су они презентовани назива се *фокализација*. То је заправо однос између визије и оног што се види (Bal 2000: 119). „Фокализација је перспектива из које су предочени приповедне ситуације и догађаји; опажајна или концептуална позиција из које се представљају приповедане ситуације и догађаји" (Prins 2003: 54). У овом случају саговорник предочава сећање које је чуо на основу туђих прича и преноси тако као да је сам био актер тих дешавања.

„Сећање је повратак онога што смо некада искусили, осетили, веровали, мислили и знали. То је једини начин да опет доживимо, оживимо и осмислимо прошле догађаје" (Šušnjić 2016: 15). У другој анегдоти наводи се случај учитеља који је дошао из Беле Паланке. Једини се није плашио да једе кокошке које је захватила кокошја куга. Дечја раздраганост огледала се у томе што су са задовољством скупљали мртве кокошке и носили свом учитељу:

> Сећам се, није анегдота, али седамдесет друге или треће године је у селу била нека велика кокошја куга где су кокошке одједном само окомоље, значи постану безвољне, преврну очи и овај липсавале су једна за другом. А ми смо у селу имали учитеља који је био ромске вероисповести. Тада су учитељи ишли у прекоманду, тако сам имао ову ситуацију да ми први учитељ буде овај тај човек ромске националности из Беле Паланке у првој години основне школе. У другој години је овај био један учитељ, дошао је овај из Димитровграда, он је и остао у нашем селу, ту се и оженио и недавно је умро. Е тај из прве године, односно звао се С. Л., тај учитељ. Он је једини јео те липсане кокошке. И ми смо овај сви одреда значи њему то носили данима и џаковима. Нико други у селу није хтео то заиста, али он то није придавао томе значај и то је данима (смех) све што смо могли да скупљамо, скупили смо.

Ж. Г. се сећа и анегдоте о тренутку кад је Тито умро. Ова анегдота донекле има и пророчку садржину, јер се обистинило све што је рекао актер приче:

> Е добро се сећам тог тренутка, то је осамдесета година. Враћ'о сам се из школе. Ми смо пешке ишли у школу, у једном правцу је чет'ри километра до места Дежева. Кад сам се враћао, прилазим кући и сретнем очевог стрица који је иначе био 1940. до 1945. заробљеник у Немачкој. И стално је имао теорију да ће рат тек почети кад овај Тито умре, односно кад се Немачка уједини. Е на самом приласку кући он ми је рекао: „Умро је друг Тито! Е сад ће бити рата". Изгледа да је значи то његово гледање било пророчко заиста. Сећам се и школског часа кад сам сутрадан дошао у школу. Значи сви одреда у оделењу смо плакали, од наставника до ученика. Сви у селу су били забринути, свима је у том тренутку било значи жао маршала.

У казивању нашег саговорника описани су и сусрети са натприродним појавама у селу. У овим предањима наглашене су ситуације чији су учесници одређени људи из села, где су им се догодиле необјашњиве ствари. Комшија Љ. имао је наводни сусрет са караконџулом[6] у шуми. У народној књижевности шуме, пећине, јаме

[6] Према *Српском митолошком речнику*, караконџула представља некакво замишљено биће светлих очију, с великим штапом којим туче непослушну децу, па их и прождире. Лута ноћу за време некрштених дана. На Косову се казује да караконџула седи на стреси изнад улазних врата и увече, кад неко изиђе из куће, баци му сач на главу, узјаше га, гони по реци, па чим петао запева или магаре стане да

углавном су представљене као хтонски локуси, односно мрачна места где владају нечисте силе:

> Сећам се, сећам се, те су ме приче плашиле у детињству. Углавном се ту причало о неким караконџулама, значи то је била нека главна прича. Сећам се приче кад је комшија Љ. који је иш'о на посао у пола пет у некој шуми у слепаку овај имао наводни сусрет са караконџулом. Он је прво осетио да се сва шума тресе, па је осетио неку јаку рику и некако је уграбио да изађе из те шуме и то је одједном престало. Да л' је то заиста било или није, заиста не знам, ал' се сећам да су тих дана сви значи причали о тој ситуацији. Задње сећам се исто овај једног М. П. ко је исто имао по његовој причи животни овај сусрет са караконџулом, значи која га је зајахала, јахала негде кроз целу шуму и на крају кад га пустила, он је био начисто исцрпљен овај уплашен, преплашен и тако даље. Да ли се то заиста догодило, стварно не знам, али знам да су у то време причали око тога. [Шта каже, како је изгледала?] Није он видео, он је осетио само да га зајахала и није му дала да се уопште окрене нити је имао овај од страха могућности да се окрене. Само је покушао да бежи, али овај тада су му ноге биле од олова (смех). Било је ту прича о разним духовима, аветима, било је и шала кад су друге препадали по селу значи на разне неке начине. Ето то је моје искуство са тим оностраним.

Митолошко-демонолошка предања начелно се и причају као истинити догађаји и, уколико опис караконџуле из овог наратива упоредимо са примерима из *Митолошког речника*, увиђамо да митска бића српских предања показују исти образац и мотиве.

* * *

Обичаји, устаљени обрасци понашања који су присутни унутар одређене групе и део су традиције (уп. Тодоровић 2017: 259), били

њаче, пусти га. Против караконџула употребљавају се вратило, со и хлеб (Кулишић, Петровић, Пантелић 1970: 176). Према Слободану Зечевићу (2008: 147), сматрало се да је караконџула календарски демон, будући да се јавља само током некрштених дана, односно у периоду од Божића до Богојављења. Могла се појављивати ноћу, све до прве песме петлова. Она се у нашем народу доживљавала на различите начине: као биће дугачких руку које је њима хватало децу и жене, као биће које седи на стреји нечије куће и чека да неко изађе како би му наудила, док се негде мисли да караконџуле нападају само пијанице, улазе у кућу кроз димњак, често се јављају око воде, а негде се оне изједначавају са вампиром.

су веома значајни за живот породице и појединца јер су преносили вредности, веровања и традицију с колена на колено. Огледали су се у јачању осећаја припадности, повезивања појединца са породицом. Кроз њих се неговао морал и дух заједнице. Углавном су то били обичаји за верске празнике, свадбе и сахране. За породицу су од посебног значаја били годишњи (календарски) празници попут Божића, Ускрса, задушница, породичне (крсне) славе. Данас је доста тога изгубљено и више се не практикује, као, нпр., довођење стоке као животињског положајника до врата и стављање погаче на рог ради берићета и здравља:

> Памтим значи доста тих обичаја. И док сам ја био дете стари су говорили да су неки обичаји заборављени, али они које ја знам, доста их има, сад се не спроводе. Сећам се значи верских празника, обавезно се значи за Божић значи носила слама на њиву и од сламе се формирао крст па се полазиле шљиве са шаком сламе, на неколико шљива, то је био позив да оне роде наредне године. Онда смо на то божићно јутро значи обавезно доводили вола до самих улазних врата де му је мајка на рог качила специјално направљену погачу округлу. То је био овај неки обичај везан за стоку, да стока буде здраво, да буде радна, да овај буде све у реду и да их буде више, колико сам ја у то време разумео. Сећам се обичаја славе, није било као данас, трајало је три дана. Сећам се старих људи из оних села, значи они на славу дођу са коњем и никуда не журе, три-четири дана они су на слави. Њихов коњ се тамо смести и овај они полако значи без журбе, уз песму све то траје по једну-два-три дана.

Слава се славила данима, гости су остајали по неколико дана. У неким новопазарским селима и дан-данас се слави уочи славе, а сутрадан, на главни дан славе, гости опет долазе. Саговорник није то поменуо у разговору, али причало се да тај обичај слављења славе дан раније и дизање славе у поноћ потиче још из времена окупације Турака. Србима је било забрањено да славе славу, те су се досетили да се кришом ноћу окупе и подигну славу:

> Остало је из тих времена значи слава се слави значи уочи славе негде од кад се заврше пољопривредни радови значи намири стока, негде до осам-девет сати, први гости долазе око десет – пола једанаест и обавезно се то заврши значи негде у раним јутарњим часовима, односно у зору. Сам обичај је подразумевао да се до дванаест сати овај седи, мези

> овај разговара, а у пола дванаест значи се диже слава. Она се диже на тај начин што се значи прво овај донесе кадионица па се окади славска икона, окаде се гости, а онда се обично мајци да кадионица да окади остале овај собе у кући. Након тога се значи деле три чаше вина – значи прва чаша вина за једине славе божје. Сви испију по ту чашу да честитају надолазећу славу која долази па онда друга чаша је за крст и крсно име, трећа чаша је за Свету Тројицу. Након тога се овај најстарији гост значи на слави честита домаћину славу, изљубе се, сви се међусобно изљубе, седну, служи се кафа и онда значи након тога иде поново прва чаша ракије, друга чаша ракије, трећа чаша ракије и онда се служи вечера, тако да вечера буде око 1, пола 2, и након тога уз причу, песму, весеље дочека се зора. (подвукла А. Г.)

Здравица *давање треће* и данас се практикује на свим весељима – свадбама, прославама рођења детета, али и на тужним дешавањима, као што су сахране и помени (даће).

Желели смо да сазнамо од саговорника да ли су се и у којој мери променили обичаји на свадбама и сахранама у односу на данашње време. Он нам је о томе рекао следеће:

> Па на свадбама знам да је основно је било да ако се девојка свиди момку и да се свадба уговори, да се њој да неки новац. Значи то се говорило да је узела паре том момку и то значи да се припрема свадба. Онда се свадба уговара овај након тога окупе се сватови, сватови крећу по младу. Млада се доводила обавезно на коњу. У то време, значи тих година. И овај свадбе су биле значи нису се правиле у ресторанима као данас, него у кући младожење. Кућа се специјално припремала за то. Музику је углавном у моје време чинио један локални музичар са хармоником, звао се Д. М., обично су њега звали да свира, и можда је са њим био један инструмент. Некада је знао да у том оркестру буде и један комшија значи Д. са кларинетом. Посебно се сећам звука кларинета и ужичког кола, то је заиста нешто лепо. Сами обичаја у току свадбе не могу сада да се сетим овај тих старих свадби, али се сећам да су зетови били велики враголани, да су цело време свадбе смишљали неке одређене испаде, овај шале, збивања настојећи да се приближе снајки коју је упорно чувао девер. Све је то било у некој лепој мери, заиста је то био леп догађај. Што се сахрана тиче, не могу да са сигурношћу се сетим из тог доба значи сахрана. Био сам мали кад су умрли баба и деда, сећам се људи да су долазили,

> значи сећам се сад ми остало у сећању овај људи, остало ми у сећању да седе, да причају о томе и онда такође ми остало у сећању да сваке недеље су се жене скупљале, ваљда то тако до четрдесет дана овај сваке недеље дођу и туже испред куће. Овај, то ми је у почетку било чудно, па се после човек навикне, али сећам се тих догађаја.

Одређени обичаји више нису део традиције – више се не даје новац девојци унапред, нити се невеста доводи на коњу. Према саговорниковом сећању, четрдесет дана од смрти жене су долазиле и тужиле, нарицале испред куће покојника. И тај обичај је избледео.

Живот у мултикултуралној средини подразумевао је и процес акултурације, односно стапање двеју култура, преузимање и усвајање елемената туђих култура (в. Вујаклија 1980: 26; Клајн, Шипка 2006: 87). Нови Пазар је место у коме се спајају две традиције засноване на двема верским културним праксама – православној и муслиманској. С обзиром на то да је саговорникова породица православна, занимало нас је да ли се сећа прича да су његова мајка или комшиница практиковале неке обичаје које су преузеле од муслимана:

> Не знам, не могу сада да се сетим. Не могу сада да се сетим, али добро се сећам ти људи из тог села тамо муслимани значи овај никада нису радили на овај онај празник како се звао... Звао се један празник, односно зове се, они никада нису радили на тај празник. [Наш или њихов?] Наш празник. Али никада нису радили. [Свети Василије?] Није, није. То је празник у месецу јуну или јулу. [Огњена Марија?] Није Огњена Марија. Прокопије, на Светог Прокопија. Никада, никада. [Муслимани?] Муслимани. Никада. Не знам зашто, не знам зашто, али никада, увек су се распитивали кад је Свети Прокопије и то нису радили у мом селу. И сећам се, сећам се као дете да је био неки случај где је ударио гром па је два или три дечака, овај тих муслимана, погинуло баш на тај дан. [На Прокоп?] Да и поред упозорења да не раде, и онда је овај била та нека прича да су они рекли: „Прокопије, Прокопље, нашу децу покопље". Значи неће да раде и тако. Сећам се то као дете.

Памћење искустава из наше сопствене прошлости јесте средишњи когнитивни процес, а такође је и важна компонента у многим облицима нашег свакодневног понашања (уп. Златановић 2004: 442).

Соња Петровић сматра да је

> поузданост сећања [...] релативна [и] то директно утиче на истинитост исказа. Од раног детињства аутобиографско памћење се организује према одговарајућим организационим схемама тако да испуни одређену сврху. Оно је селективно и често представља друштвени чин, уско повезан с конструкцијом идентитета, али и са колективним памћењем. Организација успомена зависи од низа чинилаца: животног доба, односа према теми, истраживачу и битним ауторитетима, претходних понављања садржаја, приповедачких способности, повезивања фрагмената, маште. Жеља да се човек представи у што лепшем светлу је универзална и отуд је конструисање, дотеривање и надограђивање сећања нормалан процес (Петровић 2016: 299).

С обзиром на то да сећања и успомене зависе од разних чинилаца као што су године саговорника, јасно је зашто су одређени сегменти сећања дочарани другачије. Из садашње песрпективе саговорник се углавном сећао лепих ствари из детињства.

* * *

Ово истраживање представља драгоцен увид у некадашњи начин живота, вредности и обичаје. У његовом опусу, који је заснован на теренском раду, налазе се сећања саговорника Желимира Глишовића. Теренско истраживање спроведено је у мају 2024. године у породичној кући Ж. Г. У раду смо приложили и фотографије које прате текст и додатно дочаравају дух некадашњег времена. Пошто саговорник већ дуже од тридесет година не живи у родном крају (отишао из села Косурићe 1984, вратио се у Нови Пазар 1992. и поново отишао 2004), изгубио је понеке карактеристике рашко-сјеничког дијалекта. Поједине речи изговарао је на ијекавици, у духу свог дијалекта. У говору је често користио поштапалице, као што су *овај*, *значи*. У понеким транскриптима налазе се заграде [] у којима су наша питања или одговори на саговорникове констатације. Интервју је био конципиран тако да обухвати сплет прича о одрастању на селу, усредсређујући се на личне догађаје и људе који су обележили тај период. У сваком делу уочава се носталгија за родним крајем, за људима који су обележили детињство, младост, школовање. У раду се хронолошки прати саговорников животни пут. Прикупљена теренска грађа осликава флексибилност разговорног дискурса. Иако је у основи фокус на животној причи, наративи садрже различите фолклорне жанрове, као што су анегдоте,

приче о натприродним појавама, шале, који нису теоријски разматрани. Наративи о детињству, младости и одрастању на селу представљају сплет занимљивих сећања – од тога по коме породица носи презиме, о имену села, о успомени на бабу и деду, о задужењима на пољу и око чувања стоке, о животу у вишечланој породици, о слободном времену на селу, о одласцима на саборе и вашаре, о моби, о играма које су као деца играли у младости, о цркви и односу према религији, до приче о комшијама. Кратке и духовите приче, односно анегдоте о мештанима, донеле су увид у занимљива дешавања на селу. У овим анегдотама из његове тачке гледишта приказују се приче које су се годинама препричавале по селу. Поред анегдота, у раду смо навели и предања о натприродним појавама у селу, чији су актери комшије које су имале наводан сусрет са караконџулом. Део у којем се наводе обичаји у селу односи се на обичаје за Божић, на свадбене обичаје, као и сећање на то како су жене непрестано тужиле испред куће покојника четрдесет дана након смрти. Тамо где је то било могуће, нагласили смо и разлике у односу на данашње обичаје, као и на поједине ствари које се више не практикују.

Истраживање животних прича има велики значај за савремену фолклористику јер представља начин да се традиција доживи и пренесе. У њима се кроз сећања појединца огледају колективне вредности и обичаји, посебно када је реч о сећању на детињство и историјске догађаје. Сећања на догађаје из детињства дају увид у разне културне обрасце и начин живљења, а сећања на историјске догађаје показују како се историја интерпертира и памти кроз призму појединца.

Значај обављеног разговора огледа се у томе што се кроз саговорникову животну причу и сећања оживљава слика некадашњег сеоског живота, обичаја и вредности, преносећи важно животно искуство млађим генерацијама. Кроз наведена сећања успели смо да сагледамо однос према прошлости, прецима, традицији, обичајима, да се насмејемо мудростима мештана из села, њиховој лаковерности, и да увидимо значај таквих прича. Оне носе печат прошлог времена и представљају драгоцени материјал за истраживање.

Библиографија

Зечевић, С. (2008). *Митска бића српских предања*. Београд: Службени гласник.

Златановић, Љ. (2004). Аутобиографско памћење, схематизација и самство. *Теме: часопис за друштвену теорију и праксу*, 28(4), 441–431.

Илић, М. (2010). Идеологија носталгије у етнолингвистичком интервјуу. *Етнолошко-антрополошке свеске*, 15, 65–75.

Клајн, И. и Шипка, М. (2006). *Велики речник страних речи и израза.* Нови Сад: Прометеј.
Кулишић, С., Петровић, Ж. П. и Пантелић, Н. (1970). *Српски митолошки речник.* Београд: Нолит.
Милинковић Савић, А. (2025). *Жанровски, приповедни и друштвени контекст усмених хумористичких прозних облика – савремена теренска истраживања* (необјављена докторска дисертација).
Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд.
[https://uvidok.rcub.bg.ac.rs/handle/123456789/6420] (12. 11. 2025).
Петровић, С. (2016). Усмена историја – културно вишегласје као мост између прошлости и садашњости. *Књижевна историја*, 47, 157, 293–303.
Савић, А. (2017). Фолклорна анегдота као извор за реконструкцију слике једног времена. *Фолклористика* 2(2), 99–130.
Тодоровић, И. (2017). Обичај. У: Љ. Гавиловић. (ур.) *Етнологија и антропологија: 70 изабраних појмова*. Београд: Службени гласник – Етнографски институт САНУ, 259–265.
Томпсон, П. (2012). *Глас прошлости: усмена историја*. Београд: Clio.

Antonijević, D. (2009). Okviri proučavanja ličnih i porodičnih priča o materijalnom gubitku i porazu. *Етноантрополошки проблеми*, 4(1), 13–15.
Bal, M. (2000). *Naratologija: teorija priče i pripovedanja*. Beograd: Narodna knjiga Alfa.
Bala, M. M. (2017). *Autobiografski narativi bukovinskih Mađara u Banatu* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
[https://eteze.bg.ac.rs/application/showtheses?thesesId=5522] (16. 9. 2024).
Bošković-Stulli, M. (1985). Pričanja o životu (iz problematike suvremenih usmenoknjiževnih vrsta). U: M. Šutić (ur.), *Književni rodovi i vrste – teorija i istorija*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 137–164.
Cvijović Javorina, I. (2012). Oralna historija: problemi, mogućnosti i primjena među povjesničarima. *Radovi (Zavod za hrvatsku povijest)*, 44, 439–450.
Kuljić, T. (2002). *Prevladavanje prošlosti: uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
Marković, J. (2008). Osobni mit, mit o djetinjstvu i obiteljski mit u usmenom narativnom diskursu?. *Narodna umjetnost*. 45/2, 115–133.
Marković, J. (2010). Arhiviranje života (djetinjstva) izbliza. Neke refleksije o problemima pohrane i traskripcije terenskih snimki. *Etnološka tribina 33*, 40, 52–70.
Marković, J., i Marks, Lj. (2015). *O pričanju i pričama danas*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
Marković, J. (2018). *Pričanja o djetinjstvu. Život priča u svakodnevnoj komunikaciji*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
Pešić, R. i Milošević-Đorđević N. (1984). *Narodna književnost*. Beograd: „Vuk Karadžić".
Prins, Dž. (2011). *Naratološki rečnik*. Beograd: Službeni glasnik.
Šušnjić, Đ. (2016). Lično i zvanično sećanje i zaboravljanje. U: Z. Kuburić, P. Milenković (ur.), *Zbornik radova Sećanje i zaboravljanje*. Novi Sad: CEIR i Filozofski fakultet, 15–34.
Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Treće izdanje. Beograd: Prosveta.

Life in the countryside: memories of growing up in Novi Pazar

Anja Glišović

Summary

This article analyzes records from the field research by the narrator Želimir Glišović, focusing on his childhood in the village of Kosuriće, near Novi Pazar, his upbringing in the countryside, youth and the people who marked that period. The research material consists of transcripts divided into segments—childhood and rural life; anecdotes and stories about supernatural phenomena; and village customs. The field research was conducted in May 2024 in Belgrade, at Ž. G.'s home.

Keywords: Novi Pazar, Kosuriće, field research, customs, village, upbringing, memory.

Ања Глишовић / Anja Glišović
Филолошки факултет Универзитета у Београду / Faculty of Philology, University of Belgrade
E-mail: anja.glisovic@hotmail.com
https://orcid.org/0009-0007-4507-3421

Примљено/Received: 30. 3. 2025.
Прихваћено/Accepted: 13. 11. 2025.